

OLTENIA ȘI EVOLUȚIA „PROBLEMEI DOBROGENE” (1878–1940). ASPECTE GEOPOLITICE ȘI MILITARE

GEORGE UNGUREANU *, ANTOANETA LAURA SAVA **

Abstract: Towards 1900, due to its ethnic homogeneity, its geostrategic position and its role during some events from the previous decades, Oltenia had reached within the Romanian collective perception a specific position: the hardcore of the national identity and the hinterland of resistance. On the contrary, Dobruja, which, after more than four centuries of Ottoman domination, had become, since 1878, the object of a Romanian-Bulgarian dispute, had always been an invasion corridor and an area of extraordinary ethno-cultural mixing. This article briefly presents the link between these two Romanian provinces throughout the period 1878–1940, considering the role of Oltenia in the plans and actions of the Romanian state aimed at defending or consolidating its sovereignty in Dobruja. Thus, Oltenia was a key-area for Romanian military operations planned against Bulgaria, cause of the ‘Dobrujan Issue’, and the strategic interdependence between the two provinces was highlighted in both the 1913 and 1916 military campaigns. Also, many ethnic Romanians from Oltenia were granted land in Northern Dobruja (after 1878) and in Southern Dobruja (during the interwar period). Lastly, the final settlement of the Romanian-Bulgarian dispute over Dobruja, through the bilateral treaty from 7th of September 1940, is linked to Craiova, the metropolis of Oltenia.

Keywords: ethnicity, nation building, borders, war (hypotheses), colonization.

Având o suprafață de 24.095 km², Oltenia este provincia românească mărginită la est de cursul inferior al Oltului, la nord și la vest de Carpații Meridionali (Munții Lotrului, Munții Vâlcanului, Munții Parâng, respectiv Munții Godeanu și Munții Mehedinților), iar la sud, de apele Dunării¹. În general, Dobrogea este definită ca teritoriul dintre Dunăre și Marea Neagră, limitele nordice și mai ales cele sudice ale acestei provincii făcând obiectul unor controverse între geografi; dacă includem Delta Dunării în cadrul Dobrogei și acceptăm ca limită meridională a acesteia din urmă linia râurilor Lom și Provadia, atunci suprafața provinciei este de peste 25.000 de km² ceea ce o face comparabilă, din acest punct

---

* Expert arhivist, gradul II, doctor în istorie, Arhivele Militare Naționale Române – Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache” din Pitești; e-mail: georgedaniel.ungureanu@yahoo.com.

** Cercet șt. III, dr., Institutul de Cercetări Socio-Umane din Craiova „C. S. Nicolăescu-Plopșor”, al Academiei Române; e-mail: savaantoaneta@yahoo.com.

¹ Alex Mihai Stoenescu, *Istoria Olteniei*, București, Editura Rao, 2015, p.11.

de vedere, cu Oltenia². Sintagma „problema dobrogeană” este folosită în mod curent mai ales de către istoriografia bulgară, pentru a desemna disputa teritorială româno-bulgară care a dominat, *grosso-modo*, relațiile bilaterale începând cu ultimele etape ale crizei orientale (1875–1878), până în primii ani ai celui de-al Doilea Război Mondial³; în istoriografia românească, sintagma amintită este, în general, evitată.

La începutul secolului al XX-lea exista în conștiința colectivă românească, un contrast flagrant privind cele două provincii. Astfel, Oltenia își câștigase reputația de zonă pur românească din punct de vedere etnic și ferită de intruziuni străine, ceea ce îi conferea rolul de hinterland strategic al românismului, pe când Dobrogea fusese întotdeauna o zonă de interferențe etno-culturale și geopolitice.

Pentru Bogdan Petriceicu-Hașdeu (1838–1907), Oltenia reprezenta vatra etno-genetică a întregului popor român, a cărui răspândire pe un spațiu mult mai vast s-ar fi datorat „nemaipomenitei forțe de expansiune a oltenilor”. A.D. Xenopol (1847–1920) situa spațiul de etno-geneză al românilor în „cetatea Carpaților”, ceea ce nu excludea total și categoric zonele subcarpatice, inclusiv cele din nordul Olteniei. În fine, Dimitrie Onciul (1856–1923) susținea teoria ad-migrării, adică a formării poporului român atât la nord, cât și la sud de Dunăre, respectiv aportul unor elemente romanice sud-dunărene la consolidarea romanității nord-dunărene, ceea ce făcea din Oltenia o verigă de legătură între cele două zone de etnogeneză⁴.

„Fericita Oltenie a fost, atât prin așezare, cât și prin condițiuni etnografice și politice, ca și menită de la soartă să fie cetatea românismului. În ea prinse rădăcini și din ea crescuseră în urmă statul național al românilor”, scria D. Onciul⁵. În anii celei de-a doua conflagrații mondiale, lt.col. Mircea Tomescu caracteriza provincia din dreapta Oltului cu următoarele cuvinte: „Oltenia, așezată în colțul cel mai ferit de furtunile istoriei noastre, își trăiește de veacuri viața ei proprie păstrând intacte caracterele neamului”⁶. Se cuvine menționat și faptul că, din punct de vedere etnic, Oltenia a reprezentat o provincie românească înconjurată tot de teritorii locuite de români. La Transilvania, Banat și Muntenia, putem adăuga, spre sud, spațiul timocean, locuit de la finalul Antichității de către o populație tracică romanizată, devenită românească în primele secole ale Evului Mediu⁷.

² George Ungureanu, *Problema Cadrilaterului în contextul relațiilor româno-bulgare (1919–1940)*, Brăila, Editura Istros, 2009, p. 15–16.

³ O sinteză a punctului de vedere bulgar asupra acestei problematice, la: Constantin Jordan, *Dobrogea (1878–1940) în istoriografia bulgară post-comunistă*, București, Editura Academiei Române, 2013, *passim*.

⁴ Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, Editura Humanitas, 1997, p. 125–126.

⁵ Apud Ion Donat, *Datele principale din istoria Olteniei până la anul 1600*, în vol. *Oltenia*, editat de Fundația „Regele Mihai I”, Craiova, Editura Ramuri, 1943, p. 299.

⁶ Mircea Tomescu, *Personalitatea militară a Olteniei*, în vol. *Oltenia...*, p. 39.

⁷ Despre vechimea și continuitatea populației străromâne și apoi române pe valea Timocului, a se vedea lucrarea lui Slavoljub Gacović, *De la cetățenii romani la populația română în zona Timocului (sec. I–XIV)*, traducere din limba sârbă de Tiberius Constantin Puiu, București, Editura Etnologică, 2014, 778 p.

În privința Dobrogei, Constantin Brătescu (1882-1945), unul dintre cei mai înfocați promotori interbelici ai românismului pe aceste meleaguri, constata: „Dobrogea este un adevărat mozaic de rase și de neamuri, un muzeu etnografic viu”⁸. În anul 1938, în plină resurecție a naționalismului, autorii lucrării *Enciclopedia României* scriau: „prin așezarea ei în drumul către Marea Neagră și în acel din invazie dintre stepa rusească spre Balcani și viceversa, Dobrogea a fost întotdeauna un ținut de trecere, deci o răspântie și o zonă de amestec”⁹. În ajunul declanșării crizei orientale premergătoare războiului ruso-româno-turc (1875–1878), populația Dobrogei istorice, la acea dată încă teritoriu otoman, depășise, după cât se pare, numărul de 300.000 de locuitori, dintre care ceva mai mult de jumătate erau musulmani turcofoni (turci, tătari, țigani islamizați, cerchezi etc.), la care se adăugau câteva zeci de mii de bulgari (majoritatea imigranți sau descendenți ai imigranților așezați aici începând de pe la 1806–1812), câteva zeci de mii de români (în special prin bălțile Dunării și în centrul Dobrogei), ruși-lipoveni (mai ales în Delta Dunării), greci și, în număr mai mic, oameni de cele mai diverse origini etnice, provenind din întreg spațiul Europei și al Orientului Apropiat¹⁰. Atunci când nu sunt asimilate, „insulele” etnice aflate la mare distanță de spațiul de origine tind să păstreze o serie de elemente identitare, care dispar la consângerii din zona de proveniență. Așa se explică sintagma „muzeu etnografic” al Europei, atribuită Dobrogei de către numeroși autori, români sau străini, în secolele XIX–XX. „Dobrogea a fost [...] un mozaic etnic și cultural ieșit din comun. Nicăieri, într-un spațiu atât de restrâns, nu se putea întâlni în Europa un asemenea amalgam de limbi, religii și moduri de viață”, aprecia profesorul Lucian Boia la începutul secolului XXI¹¹.

Războiul de Independență al României (1877–1878), care avea să se încheie cu o pace în urma căreia cea mai mare parte a teritoriilor dobrogene au revenit statului român, a început *de facto* în sudul Olteniei, în luna aprilie 1877, când, ca reacție la perfectarea convenției româno-ruse din 4/16 aprilie 1877 și la intrarea trupelor țariste pe teritoriul românesc, artileria otomană a bombardat Calafatul, Bechetul, Corabia și alte localități românești de la Dunăre, atrăgând loviturile artileriei române asupra Vidinului¹². În confruntările militare ulterioare, de până la începutul anului 1878, au căzut pe câmpurile de luptă din Bulgaria 1.059 de militari olteni, dintre care 309 mehedințeni, 241 de gorjeni, 203 doljeni, 199 de vâlceni și, respectiv, 97 din județul Romanați; demn de remarcat este faptul că toți comandanții militari români participanți la bătălia de la Plevna, ca și mulți dintre

⁸ Apud Robert Stănciugel, Liliana Monica Bălașa, *Dobrogea în secolele VII–XIX. Evoluție istorică*, București, Editura D.C.Promotions, 2005, p. 5.

⁹ *Enciclopedia României* (coord. Dimitrie Gusti), vol. I – *Statul*, București, Imprimeria Națională, 1938, p. 48.

¹⁰ R. Stănciugel, L.M. Bălașa, *op.cit.*, p. 191–199; G. Ungureanu, *op.cit.*, p. 33–34.

¹¹ L. Boia, *România, țară de frontieră a Europei*, București, Editura Humanitas, 2002, p. 17.

¹² Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, ediția a III-a revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic, 2002, p. 29.

ostași, proveneau din Oltenia¹³. Pe parcursul Războiului de Independență, Oltenia a reprezentat un „complex teritoriu logistic, furnizor de resurse pentru efortul de război, pe care se mobilizau și se concentrau armatele, se organizau spitale și transporturi și se concentrau diferite furnituri”¹⁴.

În paralel cu acutizarea tensiunilor din Peninsula Balcanică și cu încordarea crescândă a relațiilor ruso-otomane, diplomația de la Sankt Petersburg își punea problema unei compensări a României cu teritorii din dreapta Dunării (fie din Dobrogea, fie din zona Vidinului), pentru zona Cahul-Bolgrad-Ismail, pe care Rusia țaristă dorea să o „recupereze”, după ce, în anul 1856 o restituise Principatului Moldovei, la 44 de ani după ce anexase întreaga jumătate răsăriteană a acestuia din urmă.

Scenariul folosirii Dobrogei ca teritoriu de compensație pentru România, în schimbul Basarabiei sudice, era vehiculat în anumite medii bulgărești, încă din vara anului 1876, iar la 18 mai 1877 apărea expus explicit într-o scrisoare a cancelarului rus Aleksandr Mihailovici Gorceakov, către ambasadorul Rusiei la Londra¹⁵. După izbucnirea ostilităților și proclamarea independenței de stat a României (9/10 mai 1877), în discuțiile cu ministrul român de externe, Mihail Kogălniceanu, cancelarul rus Gorceakov punea problema cesiunii Basarabiei de Sud, oferind, în schimb, fie (Delta Dunării și) o parte a Dobrogei, fie zona Vidinului¹⁶. În vara anului 1877, Austro-Ungaria, aflată atunci în relații bune cu Serbia, și-a exprimat opoziția față de o eventuală extindere teritorială a României în zona Vidinului (actualul Timoc bulgăresc)¹⁷. Atât oferta rusească în acest sens, cât și opoziția austro-ungară aveau să fie reiterate în februarie 1878, după ce trupele române eliberaseră Vidinul¹⁸, act care a atras și protestul Serbiei¹⁹.

Mult mai clar se profila cealaltă posibilitate de schimb teritorial: Basarabia de Sud contra Dobrogea. La 27 noiembrie 1877, țarul Aleksandru al II-lea îi scria *Kaiser*-ului Wilhelm I: „În Europa, Rusia trebuie să aibă dreptul de a dispune de Dobrogea și Delta Dunării, spre a le schimba pentru Basarabia, unită cu Moldova în 1856, care îi va fi restituită, în acest caz, până la brațul Chilia”²⁰. În ianuarie 1878, când înfrângerea otomanilor era un fapt cvasi-împlinit, Rusia țaristă „propunea” micii României să renunțe la Basarabia de Sud, fie în schimbul unui vast teritoriu, cuprins între Gurile Dunării și linia Rusciuk-Varna, fie în schimbul

¹³ A.M. Stoenescu, *op.cit.*, p. 263, 275.

¹⁴ *Ibidem*, p. 263.

¹⁵ Constantin Iordan, *op. cit.*, p. 21–22.

¹⁶ Sorin Liviu Damean, *România și Congresul de Pace de la Berlin (1878)*, București, Editura Mica Valahie, 2011, p. 41–42.

¹⁷ *Ibidem*, pp. 42–45.

¹⁸ *Ibidem*, p. 51–52.

¹⁹ Ion Gabriel Andrei, *Revendicări sârbe și iugoslave asupra Banatului românesc*, în „Magazin istoric”, LII, nr. 8 (629)/august 2019, p. 60.

²⁰ Apud C-tin Iordan, *op. cit.*, p. 23.

Vidinului²¹. Carol I menționează în memoriile sale, atât planurile privind alipirea zonei Vidin la România, cât și opoziția Dublei Monarhii habsburgice²². Reacția românească la exigențele și propunerile teritoriale rusești a fost una profund și vehement negativă. Principele Carol I, guvernul Ion C. Brătianu și cele două Camere ale Parlamentului respingeau categoric ideea unor cesiuni teritoriale, inclusiv sub forma unui schimb, fără a exclude, însă, total, posibilitatea obținerii unor teritorii în dreapta Dunării²³. Acest refuz avea o multiplă motivație, fiind aduse în discuție atât argumente de principiu, cât și elemente de ordin pragmatic sau factologic.

La 19 februarie /3 martie 1878, a fost semnat Tratatul de la San Stefano, prin care frontiera terestră nordică a preconizatului stat bulgar era fixată mult mai la nord de linia Rusciuk-Varna, anume în proximitatea sudică a liniei Cernavodă-Constanța, granița urmând să treacă prin dreptul localității Rasova²⁴. Iritat de refuzul constant al micii Români, fostul mare aliat rus a început să maseze trupe în jurul Bucureștiului; în replică, trupele române care se acoperiseră de glorie în Bulgaria au ocupat un dispozitiv strategic defensiv pe linia Calafat-Craiova-Slatina-Pitești-Târgoviște²⁵. Apogeul tensiunilor politico-militare ruso-române a coincis cronologic, în una aprilie 1878, cu o serie de acțiuni diplomatice ale Marilor Puteri occidentale, în frunte cu Marea Britanie și Austro-Ungaria, nemulțumite de poziția hegemonică dobândită brusc de către Rusia în Balcani și la Marea Neagră, dincolo de litera și spiritul aranjamentelor anterioare²⁶.

Tratatul de la Berlin, încheiat la 1/13 iulie 1878, a prevăzut, între altele, la articolul 45, re-încorporarea Basarabiei meridionale la Imperiul Rus, dar și (art. 46) „reunirea” cu statul român a Insulei Șerpilor, Deltei Dunării și a unei părți din Dobrogea, frontiera urmând a fi trasată „pe teren” ulterior, de către o comisie internațională²⁷. În consecință, armata și administrația românească au părăsit Basarabia de Sud, în luna octombrie 1878, fără a încheia vreun document oficial în acest sens cu partea rusă²⁸, urmând ca Dobrogea de Nord să fie integrată în statul național modern român. Primele detașamente militare românești au pătruns în provincia trans-danubiană la 14 noiembrie 1878, când era dată publicității o

²¹ Nichita Adăniloie, *România independentă*, în *Istoria românilor* (tratat academic), vol. VII, T1, *Constituirea României Moderne (1821–1878)*, coord.: acad. Dan Berindei, ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Enciclopedică, 2015, p. 749.

²² Gh. Zbucă, *Români timoceni*, în „Dosarele istoriei”, III, nr. 6(22)/1998, *Români de lângă România*, p. 46.

²³ N. Adăniloie, *România independentă...*, p. 750.

²⁴ Staiko Trifonov, *Dobrudžanskijat vāpros (1878–1944)*, în *Novi očerci po bălgarskata istorija (1878–1948)*, săstavitel: Mariia Radeva, Sofia, f.a., f. ed., p. 191.

²⁵ F. Constantiniu, *op.cit.*, p. 231.

²⁶ Keith Hitchins, *România (1866–1947)*, ediția a III-a revăzută și adăugită, traducere de George G. Potra și Delia Răzdolescu, București, Editura Humanitas, 2004, p. 61.

²⁷ *Istoria politicii externe românești în date*, coord: Ion Calafeteanu, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 181.

²⁸ *Istoria României în date*, coord.: acad. Dinu C. Giurescu, ediția a III-a, revăzută și adăugită, București, Editura Enciclopedică, 2010, p. 244.

proclamație a lui Carol I către dobrogeni, administrația românească începea a se instala pe data de 23 noiembrie, iar ultimele trupe rusești aveau să părăsească zona în luna aprilie 1879²⁹.

După 1878, evoluția Olteniei și a Dobrogei (de nord) în cadrul României independente a fost una, în multe privințe, diferită. Din punct de vedere social, Oltenia a rămas cea mai rurală și agrară provincie a Vechiului Regat (proclamat în 1881), fiind afectată de fenomene precum suprapopularea agricolă, mai ales în zonele de câmpie polarizarea proprietarilor funciari. Începeau să iasă la iveală, tot mai clar, limitele reformei agrare de la 1864³⁰. Pauperizarea unei mari părți a țărănimii și acutizarea polarizării sociale au generat o serie de mișcări și frământări țărănești, culminând cu răscoalele din primăvara anului 1907. Acestea au cuprins cea mai mare parte a teritoriului de atunci al României, atingând un veritabil apogeu al violenței în sudul Olteniei, unde răsculații au torturat și ucis moșieri, arendași și chiar câțiva militari, ceea ce a atras represalii de o duritate extremă, sub conducerea generalului Petre Gigurtu (1846–1918), originar tot din Oltenia³¹. O „coincidentă” destul de interesantă constă în faptul că în martie 1907, când pojarul răscoalelor țărănești se răspândea cu repeziune la nord de Dunăre, în Bulgaria vecină era asasinat prim-ministrul Dimităr N. Petkov (n.1858)³², originar din Tulcea³³.

Spre deosebire de Moldova, Muntenia și, mai ales, de Oltenia, Dobrogea românească nu a cunoscut frământările și răscoalele țărănești care au marcat Vechiul Regat între 1888 și 1907, această provincie tras-danubiană ajungând să fie, până spre sfârșitul perioadei ante-belice, „vitrina” României de atunci, ca urmare a unor ample transformări economico-sociale, dublate de schimbări etno-demografice.

Conform recensământului din anul 1880, populația teritoriului dobrogean obținut de România (15.623 km²) se cifra la 147.247 de locuitori dintre care 44.354 (16.448 + 27.906) de turco-tătari (11,2% + 19,0% = 30,2%), 40.449 de români (27,5%), 29.440 de bulgari (19,9%), 9.683 de lipoveni și 8.348 de ruși (6,5% + 5,6% = 12,1%), 6.481 de greci (4,5%), 3.147 de evrei (2,1%), 3.030 de germani (2,0%) etc.³⁴. Densitatea populației era una scăzută (sub 10 loc./km²), în timp ce pe ansamblul teritoriilor României din stânga Dunării, acest indicator atinsese deja nivelul de 34, în urmă cu două decenii³⁵, ceea ce, în principiu, reprezenta o premisă pentru o viitoare operă de colonizare, susceptibilă de a schimba fizionomia etnică a teritoriilor dobrogene. În acest scop, au fost declanșate

²⁹ Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *Istoria Dobrogei*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Constanța, Editura EX PONTO, 1998, p. 349–351.

³⁰ A.M. Stoenescu, *op.cit.*, p. 255–257.

³¹ *Ibidem*, p. 257–262.

³² Stevan K. Pavlowitch, *Istoria Balcanilor (1804–1945)*, traducere de Andreea Doica, Iași, Editura Polirom, 2002, p. 173–174.

³³ Tašo V. Tașev, *Ministrice na Bălgarija (1878–1999)*. *Enĭklopedičen spravocnik*, otgovoren redaktor: Gheorghii Markov, Sofiia, Akademično Izdatelstvo „Profesor Marin Drinov”, Izdatelstvo na Ministerstvo na Otbranata „Sv. Gheorghii Pobedonoset”, 1999, p. 358–359

³⁴ R.Stanciugel, L.M. Bălașa, *op.cit.*, p. 203–211

³⁵ K. Hitchins, *op.cit.*, p. 563.

ample și sistematice lucrări de punere în valoare a teritoriului (sporirea suprafeței arabile prin asanări, desecări, deșteleniri etc.), respectiv, de dezvoltare a căilor de comunicații (calea ferată Cernavodă–Constanța, podul Fetești–Cernavodă și portul Constanța). Între anii 1884–1905 suprafața cultivată a Dobrogei românești a cunoscut o creștere spectaculoasă, de la 240.000 la peste 800.000 de hectare³⁶. În paralel, prin diverse măsuri etatizate, luate mai ales în contextul transformării proprietăților de tip embaticar-otoman (*mirié*) în proprietăți particulare depline, autoritățile statului român din Dobrogea au trecut în proprietatea acestuia un total de 165.142 de hectare³⁷.

La o treime de secol după intrarea în componența României, Dobrogea devenise cea mai urbanizată provincie, dintre cele patru ale Vechiului Regat, cu o pondere a populației orășenești de 25%, comparativ cu sub 10% în Oltenia, 18% în Moldova și circa 22% în Muntenia (datorită Capitalei), media pe țară fiind de 18,4%³⁸.

Acțiunile autorităților românești de punere în valoare a teritoriului dobrogean și de etatizare a unor terenuri agricole, coroborate cu dezvoltarea căilor de comunicație, au creat o bază solidă pentru procesul de colonizare a provinciei dintre Dunăre și Mare. Printre cele mai importante categorii de coloniști sosiți în Dobrogea în deceniile imediat următoare reunirii acesteia cu statul român s-au numărat veteranii Războiului de Independență și urmașii lor, țărani din Muntenia (Vlașca), Oltenia (Dolj și Mehedinți), Moldova (Putna și Tutova), precum și „mocani” din Transilvania și Banat³⁹.

La rândul său, colonizarea a transformat considerabil structura etno-demografică a provinciei dintre Dunăre și Mare. Astfel, în anul 1913, Dobrogea Veche avea o populație totală de 384.420 de locuitori (de peste 2,5 ori mai multe decât la 1880), dintre care 209.571 în județul Constanța și 170.859 în județul Tulcea⁴⁰. Etnicii români alcătuiau majoritatea absolută a populației (216.425 locuitori, 56,9%), ponderea lor fiind ceva mai mare în județul Constanța față de Tulcea (61,6%, față de 51,1%). Pe locul al doilea se clasau etnicii bulgari, în număr de 51.149 (13,4%), urmași de turco-tătari (41.442 de locuitori sau 10,9%). Rușii și lipovenii, în număr de 35.849, reprezentau 9,4% din populație, iar cei 9.999 de greci formau 2,6% din totalul populației⁴¹. Dintre cei peste 200.000 de etnici

³⁶ Gheorghe Iacob, *Repere ale evoluției economice*, în *Istoria românilor* (tratat academic), vol. VII, Tom. 2, *De la Independență la Marea Unire (1878–1918)*, coord.: acad. Gheorghe Platon, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 167.

³⁷ Toma Ionescu, *Asupra proprietăților și colonizărilor din Dobrogea*, în vol. *Dobrogea – 50 de ani de viață românească (1878–1928)*, director: Constantin Brătescu, secretar: I. Georgescu, București, Editura Cultura Națională, 1928, p. 278.

³⁸ Veličko Gheorghiev, Staiko Trifonov (săstaviteli), *Istoriia na Bălgarite (1878–1944) v dokumenti*, Tom I, 1878–1912, Sofia, Prosveta, 1996, p. 561.

³⁹ Răzvan Limona, *Populația Dobrogei în perioada interbelică*, București, Editura Semănătorul, august 2009, ediție online, text disponibil pe site-ul <https://tulcealibrary.ro>, accesat la data de 18.03. 2023, p. 27.

⁴⁰ A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *op.cit.*, p 360.

⁴¹ *Ibidem*.

români din Dobrogea Veche, înregistrați în anul 1913, numai un sfert (24,2%) erau „dicieni” (români aflați acolo la 1878 sau urmași ai acestora), în timp ce 39,5% erau „cojani” (proveniți din zonele de câmpie ale Munteniei și Olteniei), 21,8% erau „mocani” (proveniți din Transilvania și Banat, aflate sub dominație ungară), 8% erau moldoveni din dreapta Prutului, iar 5,6% erau români basarabeni⁴².

Ponderea etnicilor români crescuse nu numai din punct de vedere demografic, ci și pe plan social-economic, relevant fiind, în acest sens, și faptul că Dobrogea era singura provincie a Vechiului Regat din anul 1912, în care aceștia erau mai bine reprezentați în mediul urban decât în cel rural (80.45%, față de 48,2%)⁴³. Gradul de alfabetizare al celor două județe din Dobrogea românească era unul relativ înalt, pentru contextul României din anul 1912. Conform recensământului din acel an, județele Tulcea și Constanța se situau din acest punct de vedere pe locurile doi și trei, dintre cele 34 de județe ale Vechiului Regat, în pofida situației precare a populației musulmane din zonă⁴⁴.

Planurile de campanie românești din deceniul premergător războaielor balcanice acordau un rol substanțial Olteniei, în eventualitatea unui conflict direct româno-bulgar, având ca miză Dobrogea. Astfel, forțele militare românești din provincia amenințată urmau să susțină doar operațiuni defensive în partea de sud a județului Constanța, până la linia strategică dintre Cernavodă și orașul-port Constanța, în timp ce contra-lovitura decisivă ar fi urmat să pornească din stânga Dunării, fie din sudul Olteniei, fie din sud-vestul Munteniei, cu direcția Sofia⁴⁵.

Declanșarea Primului Război Balcanic, în toamna anului 1912, și succesele amețitoare obținute de către forțele coaliției balcanice (Bulgaria, Serbia, Muntenegru și Grecia) împotriva celor otomane au determinat autoritățile românești, în frunte cu regele Carol I, să ridice în mod precipitat problema Dobrogei de Sud, revendicată ca o compensație pentru iminenta extindere teritorială a Bulgariei și a celorlalte state balcanice pe seama Imperiului Otoman⁴⁶.

În acest context, în luna decembrie 1912, când ostilitățile în Balcani încetaseră temporar și începuseră tratativele de la Londra, generalul Alexandru Averescu a întocmit un plan de campanie intitulat „Memoriu asupra unei eventuale invazii în Bulgaria de Est”. Averescu preconiza o acțiune ofensivă românească implicând două corpuri de armată operativă, respectiv două divizii și o brigadă de rezervă, care ar fi trebuit să fie concentrate în zona Constanța–Cernavodă–Cobadin; acțiunea în Dobrogea era considerată în acel moment mult mai facilă decât trecerea Dunării⁴⁷. Pe parcursul următoarelor câteva luni, situația avea să se

⁴² Constantin Iordache, *Rumînskata Kaliforniia: integriraneto na Severna Dobrudja v Rumîniia (1878–1913)*, în „Istoričeski Pregled”, Sofia, 57, nr. 3–4/2001, p. 63.

⁴³ R. Limona, *op.cit.*, p. 26.

⁴⁴ A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *op.cit.*, p. 394.

⁴⁵ Petre Otu, *România în Primul Război Mondial. Criza balcanică (1912–1914)*, București, Editura Litera, 2017, p. 76–77.

⁴⁶ K. Hitchins, *op.cit.*, p. 157–158.

⁴⁷ P. Otu, *op.cit.*, p. 78–79.

schimbe, astfel încât la 17/30 iunie 1913, tot generalul Averescu a definitivat un alt plan de campanie împotriva Bulgariei, care prevedea un atac cu grosul forțelor peste Dunăre, spre Sofia, inițiat din zona Bechet–Corabia–Turnu Măgurele, în timp ce în Dobrogea ar fi urmat să acționeze o grupare secundară, având ca pivot Corpul 5 Armată⁴⁸.

Între timp, coaliția balcanică anti-otomană creată sub egida diplomației rusești se destrămase, iar la 16/29 iunie 1913 Bulgaria își atacase foștii aliați, Serbia și Grecia, după câteva săptămâni de tensiuni crescânde în zona Macedoniei⁴⁹. Desfășurarea ulterioară a evenimentelor legate de implicarea României în cel de-Al doilea Război Balcanic are ca momente de reper decretarea mobilizării (20 iunie/3 iulie 1913), emiterea declarației oficiale de război către Bulgaria (27 iunie/10 iulie), trecerea Dunării de către armata română (1/14 iulie), solicitarea de armistițiu adresată de către Bulgaria României (5/18 iulie), anunțarea încetării ostilităților de către regele Carol I al României (11/24 iulie) și, respectiv, începutul Conferinței de la București (16/29 iulie)⁵⁰.

Stabilirea zonei de concentrare a armatei române în sudul Olteniei și în sud-vestul Munteniei a avut ca rațiuni principale dezvoltarea rețelei locale de căi de comunicație, faptul că malul românesc al Dunării era în sectorul Corabia mai înalt decât cel bulgăresc, iar regiunea de concentrare ducea direct spre Sofia, fiind situată relativ departe și de Vidin și de linia Ruse–Varna, unde erau concentrate importante forțe bulgărești; în consecință, trupele din Corpurile 1–4 române au trecut Dunărea pornind din sudul Olteniei, pe la Bechet și Corabia⁵¹.

Cel mai periculos inamic cu care s-a confruntat armata română în campania din 1913 a fost epidemia de holeră, având la origine un complex de cauze (organizarea sanitară deficitară, superficialitatea aplicării unor măsuri de ordin igienico-sanitar, nesincronizarea înaintării unor formațiuni de serviciu, ceea ce a periclitat aprovizionarea cu hrană a militarilor și, poate cel mai important, consumul de apă nefiltrată)⁵².

Referitor la aceste aspecte, cunoscutul medic Dimitrie Gerota (1867–1939), fiu de preot craiovean, a redactat în vara anului 1913 un memoriu adresat autorităților vremii. În acest document, medicul Gerota evidențiază deficiențele de organizare ale Serviciului Sanitar din armata română și așternea pe hârtie o serie de mărturii despre comportamentul militarilor față de țăranii din coloanele de aprovizionare: „Am anchetat și m-am convins personal că, deși grupurile de 400–500 de căruțași trebuiau să fie sub conducerea unui ofițer care trebuia să aibă grija lor și a vitelor lor, totuși, în aceste marșuri de transporturi, nu gradele, ci Dumnezeu avea grija lor. Îmbrăcați numai în cămăși, plouați, obosiți, nespălați,

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ G. Ungureanu, *Diplomația rusă și diferendul teritorial româno-bulgar (1912–1913)*, în „Revista de Istorie Militară”, nr. 3–4 (137–138)/2013, p. 34–46.

⁵⁰ *Istoria României în date...*, p. 321–322.

⁵¹ P. Otu, *op.cit.*, p. 86–88.

⁵² *Ibidem*, p. 102–103.

înnegriți de praf, nebăuți și chiar nemâncăți, acești martiri m-au impresionat foarte mult când m-am convins că au avut privațiuni mai mari decât trupele”⁵³. De altfel, dintre cele cinci Corpuri de Armată românești, epidemia de holeră, care a provocat în total peste 1.600 de decese, a afectat cel mai grav efectivele Corpului 1 Armată, provenite din Oltenia și vestul Munteniei, în cadrul acestuia fiind înregistrate circa 2.500 de cazuri⁵⁴. Trupele acestui Corp (și nu numai) plecaseră nevaccinate, iar medicii primiseră doar promisiunea că aveau să le fie livrate ulterior seruri și vaccinuri⁵⁵. Oricum, bilanțul epidemiei de holeră a fost unul mult mai grav decât al campaniei propriu-zise, care s-a soldat cu 118 militari dispăruți și 68 de dezertori⁵⁶.

Prin Tratatul de la București, încheiat la 28 iulie/10 august 1913, România a obținut un teritoriu sub-dobrogean cu suprafața de circa 7.700 km², cuprins între vechea linie de frontieră și aliniamentul Türkşmil–Ekrene; datorită formei sale patrulete, acest teritoriu avea să fie numit și Cadrilater, fiind organizat în două județe, Durostor și Caliacra⁵⁷. Noul teritoriu dobândit de România (Dobrogea de Sud/Dobrogea Nouă/Cadrilater) avea, în anul 1912, o populație de 282.000 de locuitori, dintre care ceva mai mult de jumătate erau musulmani turcofoni; ponderea etnicilor bulgari, în continuă creștere după 1878, depășise 40%, iar cea a etnicilor români nu era mai mare de 3%⁵⁸.

Densitatea populației în Dobrogea de Sud era sensibil mai mare decât în Dobrogea de Nord (aproximativ 36, respectiv 24 loc/km²), ceea ce, alături de alți factori, împiedica adoptarea unei strategii de colonizare a Dobrogei Noi similară cu cea aplicată în Dobrogea Veche, după 1878. La finele anului 1913, ministrul Agriculturii și Domeniilor, fruntașul conservator C.C. Arion, a prezentat un proiect de lege privind colonizarea Dobrogei de Sud, având printre argumentele concrete faptul că în Oltenia prețul hectarului de pământ arabil era de 2.400 de lei, comparativ cu numai 800–900 de lei în Moldova; rezerva funciară necesară pentru colonizare ar fi urmat să fie constituită prin cumpărarea de către stat a proprietăților agricole vândute de către bulgarii sau turcii care doreau să părăsească Dobrogea de Sud⁵⁹. Guvernarea conservatoare era însă pe sfârșite, ceea ce a făcut ca proiectul ministrului Arion să devină desuet.

În primăvara anului 1914, în cadrul Marelui Stat Major Român a fost elaborată Ipoteza „A”, pentru eventualitatea unui război româno-bulgar, început printr-un atac al Bulgariei în Dobrogea de Sud. Strategia românească de

⁵³ Apud Constantin Bărbulescu, *România medicilor. Medici, țărani și igienă rurală în România de la 1860 la 1910*, București, Editura Humanitas, 2015, p. 57.

⁵⁴ Arhivele Militare Naționale Române-Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache” Pitești (în continuare, se va cita A.M.N.R.–Dp.C.A.P), fond 5445–M.St.M. –*Studii istorice*, dosar nr. crt. 67/1913, f. 24.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ P. Otu, *op.cit.*, p. 100.

⁵⁷ *Istoria politicii externe românești*..., p. 209.

⁵⁸ G. Ungureanu, *Problema Cadrilaterului*..., p. 69, 76–77.

⁵⁹ Cătălin Negoită, *Țara uitată. Cadrilaterul în timpul administrației românești (1913–1940)*, Craiova, Editura „Scrisul românesc”, 2008, p. 166–167.

contracarare prevedea inițierea unei ample ofensive strategice dincolo de Dunăre, până la Munții Balcani, fără a se înainta însă la sud de aceștia; forțele necesare ar fi urmat să fie dislocate nu în Oltenia, așa cum era prevăzut în planurile de campanie anterioare, ci în sud-estul Munteniei, respectiv în Dobrogea⁶⁰.

În perioada neutralității României (august 1914 – august 1916), au fost elaborate, de către specialiștii militari români, diverse planuri defensive privind contracararea unui eventual atac bulgar, în diferite contexte, mai mult sau mai puțin probabile. În primele săptămâni ale conflagrației, a fost luat în considerare și scenariul unei acțiuni conjugate ruso-bulgare împotriva României care ar fi contat pe sprijinul Puterilor Centrale. Ulterior, s-a conturat ca tot mai probabilă perspectiva unei colaborări a Bulgariei cu Puterile Centrale și cu Imperiul Otoman, împotriva României, aceasta din urmă devenind aliată a Antantei. Într-o asemenea variantă, României îi revenea și rolul de a ajuta Serbia, prin prevenirea joncțiunii între armatele Puterilor Centrale și cele otomano-bulgare, scenariu în care spațiului oltean i-ar fi revenit un rol capital. Totuși, România nu a intrat în război în toamna lui 1915, iar Serbia a fost în întregime ocupată până la finalul anului. Ca o constantă, teatrul de război cu Bulgaria avea o importanță secundară în raport cu Transilvania, ceea ce se va concretiza și în Campania din 1916⁶¹.

Este bine cunoscut faptul că, în contextul preparativelor pentru intrarea României în război, generalul Alexandru Averescu a susținut varianta direcționării efortului ofensiv principal românesc împotriva Bulgariei, spre a produce o strangulare a dispozitivului Quadruplei Alianțe. Din considerente preponderent politice, s-a impus faimoasa Ipoteză „Z”, care prevedea, în esență, direcționarea efortului ofensiv principal spre Transilvania și Banat, urmând ca apărarea Dobrogei, în perspectiva unei viitoare ofensive spre sud, să fie realizată, în mare parte, de trupele aliate rusești⁶². Planul de acțiune al viitorilor inamici ai României, întocmit în vara lui 1916, prevedea o primă lovitură puternică în Dobrogea, în paralel cu defensivă din Transilvania; conform concepției lui August von Mackensen, o eventuală debarcare la nord de Dunăre a trupelor Quadruplei Alianțe din Bulgaria ar fi fost posibilă și oportună numai după interceptarea integrală a aliniamentului strategic Cernavodă-Constanța⁶³.

Desfășurarea ulterioară concretă a Campaniei din 1916 avea să confirme justetea strategică a acestui punct de vedere. Astfel, după străpungerea frontului româno-rus în Dobrogea, trupele germano-bulgare au ocupat Constanța, la 9/22 octombrie, însă trecerea Dunării de către așa-numitele grupări K, pe la Zimnicea,

⁶⁰ P. Otu, *Bulgaria în planurile de campanie ale armatei române din anii 1912–1916*, în vol. *Români și Bulgari, provocările unei vecinătăți*, coord. Florin Anghel, Mariana Cojoc, Magdalena Tiță, București, Editura Cartea Universitară, 2007, p. 149–155.

⁶¹ Daniel Silviu Niculae, *Proiecte și planuri ale Marelui Stat Major român pentru contracararea unui atac din partea Bulgariei (1913–1916)*, în vol. *Dunărea și Marea Neagră în spațiul euro-asiatic. Istorie, relații politice și diplomatie*, X, redactor responsabil: dr. Silvia Ioniță, Constanța, Editura Muzeului Militar al Marinei Române, 2022, p. 128–140.

⁶² Glenn E. Torrey, *România în Primul Război Mondial*, București, traducere din limba engleză de Dan Criste, Editura Meteor Publishing, 2014, p. 36–40.

⁶³ *România în anii Primului Război Mondial*, București, Editura Militară, 1987, vol. I, p. 252–253, 371.

s-a produs abia la 10/23 noiembrie; între timp, trupele Puterilor Centrale rupseseră apărarea pe Jiu, ocupând orașele Târgu-Jiu, la 2/15 noiembrie, și Craiova, la 8/21 noiembrie⁶⁴. Debarcarea de la Zimnicea a creat, pentru forțele românești care luptau în retragere sau în defensivă în estul Olteniei și în vestul Munteniei pericolul unei încercuiri, ceea ce a precipitat retragerea spre nord-estul Munteniei și de acolo, mai departe spre Moldova dintre Carpați și Prut.

După Marea Unire, Oltenia a continuat să se evidențieze față de celelalte provincii ale României întregite (unele dintre ele, cu ponderi considerabile de minoritari), prin puritatea sa etnică. Astfel, conform recensământului din anul 1930, etnicii români formau nu mai puțin de 97,5% din populația Olteniei, ponderea lor în mediul urban oltenesc fiind și ea impresionantă (91,7%)⁶⁵. Provincia din dreapta Oltului rămânea sub media națională ca grad de urbanizare (13%, comparativ cu media națională de 20%) și de alfabetizare (50%, comparativ cu 57,5% media națională). Ca alfabetizare, Oltenia se distingea și prin discrepanța colosală dintre bărbați și femei (era alfabetizată 70% din populația masculină și doar 30% din cea feminină)⁶⁶.

La rândul său, Dobrogea rămânea un excepțional mozaic etnic. La nivelul întregii provincii, incluzând aici teritoriul obținut în 1913, românii formau o majoritate relativă, cu 44,2% din totalul locuitorilor, fiind urmați de bulgari 22,8%, turci și tătari 20,2% (18,5% + 2,7%), ruși (lipoveni) 3,4%, germani 1,5%, greci 1,1% etc.⁶⁷. Pe ansamblul mediului urban dobrogean, etnicii români formau, însă, o majoritate absolută, cu 52,3%⁶⁸. Diferențele dintre cele două părți ale Dobrogei rămâneau însă enorme. În Dobrogea Veche, intrată în componența României la 1878, etnicii români formau acum 65% din populație⁶⁹, în timp ce în Dobrogea de Sud, dintr-un total de 363.000 de locuitori, etnicii bulgari reprezentau 37,8%, turco-tătarii 37,2%, românii 19%, țiganii 2,2%, iar găgăuzii (turci creștinați în rit ortodox și slavizați lingvistic) 1,7%⁷⁰. Schimbările etno-demografice din Dobrogea de Sud în raport cu momentul 1913, se datorau în principal emigrărilor turcești și începutului unei opere de colonizare a acestui teritoriu.

Într-un articol polemic publicat în anul 1939, Anton Golopenția menționa trei oportunități economice ale Dobrogei de Sud în cadrul României Mari și anume:

„1. Menirea ei veche, ciobănească; 2. Adăpost al românilor de peste hotare și în deosebi al celor din Peninsula Balcanică; 3. Terenul pe care se varsă prisosurile de oameni ale regiunilor de deal și de șes, suprapopulate ale României”⁷¹.

⁶⁴ Mircea N. Popa, *Primul Război Mondial (1914–1918)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 499–500.

⁶⁵ R. Limona, *op.cit.*, p. 37.

⁶⁶ L. Boia, *România țară de frontieră...*, p. 15.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 17.

⁶⁸ R. Limona, *op.cit.*, p. 37.

⁶⁹ L. Boia, *Istorie și mit...*, p. 216.

⁷⁰ G. Ungureanu, *Problema Cadrilaterului...*, p. 77–78.

⁷¹ Anton Golopenția, *Funcțiunea economică a Dobrogei de Sud*, în „Timocul”, București, VI, nr. 5–8 (mai–august)/1939, p. 3–4.

Foarte probabil printre zonele suprapopulate ale României, autorul avea în vedere și Oltenia, în special jumătatea sudică a acestei provincii.

Totuși, o varietate de surse converg spre concluzia că doar 30–32%, dintr-un total de circa 20.000 de familii colonizate în Dobrogea de Sud, proveneau din Peninsula Balcanică, majoritatea fiind originari din cadrul României Mari⁷². Potrivit unor date statistice sumative, dintre țărani împroprietăriți în Dobrogea interbelică, un număr de 17.066 erau originari din Oltenia și Muntenia, comparativ cu 8.605 din Transilvania, sau 4.447 din Moldova dintre Prut și Carpați, respectiv 2.456 din Basarabia și numai 62, din Bucovina⁷³.

În elaborarea planurilor de campanie ale armatei române în perioada interbelică, experții militari au trebuit să țină cont de faptul că frontiera terestră dobrogeană cu Bulgaria, lungă de peste 200 de km., era, în mare măsură, improprie pentru organizarea unei apărări ferme și stabile. Printre dezavantaje se numărau orientarea comunicațiilor și a văilor și absența unor drumuri de rocadă în adâncimea operativă, doar șoseaua Balcic–Bazargic–Siliștra fiind utilizabilă tot anul⁷⁴.

Temerile românești legate de eventualitatea unui atac al Bulgariei în Dobrogea s-au amplificat în a doua jumătate a anilor '30, în contextul internațional cunoscut, având, însă, drept cauză particulară construirea unor linii fortificate pe teritoriul bulgar, atât în direcția Nikopol–Șviștov–Plevna, cât și Ruse–Kemanlar–Razgrad⁷⁵.

Un proiect românesc din luna mai 1936, referitor la apărarea Dobrogei, era axat pe vechea concepție privind rolul esențial al liniei Cernavodă–Constanța. În proiect era recomandată apărarea cu orice preț a aliniamentului respectiv, dar se aprecia că o contraofensivă românească pornită din stânga Dunării, cu direcția Sofia, ca ripostă la un atac bulgar asupra provinciei dintre Dunăre și Mare, ar fi fost cu atât mai eficientă cu cât trupele bulgare invadatoare ar fi fost mai adânc angajate în spațiul dobrogean, dincolo de aliniamentul Oltina–Caraomer–Mangalia, dar nu și de linia strategică Cernavodă–Constanța, a cărei pierdere trebuia evitată⁷⁶.

Planul de campanie al armatei române pe anul 1937 prevedea ca, în cazul unui război cu Bulgaria, provocat de aceasta din urmă, fie printr-un atac în Dobrogea, fie printr-o agresiune asupra unui stat balcanic aliat cu România (Turcia, Grecia sau Iugoslavia), să se acționeze cu forțe însumând 12 divizii de infanterie, o divizie de cavalerie și o brigadă de grăniceri, reunite în două grupări de forțe, dispuse în stânga Dunării (gruparea principală), respectiv, în Dobrogea (gruparea secundară, alcătuită din două divizii de infanterie și o brigadă de cavalerie, concentrate din ziua a 12 a decretării mobilizării)⁷⁷.

⁷² G. Ungureanu, *Problema Cadrilaterului...*, p. 86.

⁷³ Paulina Popoiu, *Antropologia habitatului în Dobrogea*, București, Editura Oscar Print, 2001, p. 95–97.

⁷⁴ *Istoria militară a poporului român*, VI, București, Editura Militară, 1989, p. 259.

⁷⁵ A.M.N.R.–Dp.C.A.P., fond 5417 M. St. M. – Secția 2 Informații, dosar nr. crt. 758/1937, ff. 14–16.

⁷⁶ Idem, fond 5418 M. St. M. – Secția 3 Operații, dosar nr. crt. 1471/1936, ff. 62–63.

⁷⁷ *Istoria militară a poporului român*, VI..., p. 124.

Planurile românești de apărare a Dobrogei, elaborate în martie 1939, în contextul crizei cehoslovace, prevedeau rezistența succesivă pe patru linii defensive, paralele cu granița româno-bulgară de atunci și cu linia Cernavodă–Constanța⁷⁸. Așadar, rolul cheie în apărarea terestră a Dobrogei revenea tot zonei de sud a județului Constanța, din proximitatea liniei Cernavodă–Constanța până la vechea frontieră româno-bulgară. În cadrul aceluiași document militar, era combătută ideea folosirii Dobrogei Vechi și a Cadrilaterului ca punct de plecare pentru o eventuală contraofensivă românească asupra Bulgariei, implicând participarea a 7–8 divizii; o asemenea acțiune era apreciată ca imposibil de realizat în caz de atac masiv al Bulgariei, respectiv (foarte) dificil de realizat în alte împrejurări, concluzia fiind că „deciziunea nu se va putea obține decât în jumătatea de Vest a Bulgariei”. Singura eventualitate prin care o (contra-) ofensivă românească inițiată din Dobrogea ar fi avut o anumită eficiență era aceea a unei acțiuni conjugate româno-turce, în care rolul principal să revină armatei aliate turcești⁷⁹.

Într-un alt document militar românesc, elaborat câteva luni mai târziu și consacrat ipotezelor de război ale Bulgariei contra României, erau luate în calcul atât posibilitatea unei lovituri în Dobrogea, cât și varianta unei acțiuni în Câmpia Munteniei, considerată mai periculoasă. Totuși, o eventuală acțiune ofensivă a Bulgariei nu era considerată posibilă decât în contextul unui război general în care Bulgaria să fie susținută de Puterile Axei⁸⁰.

Statul român interbelic a încercat să-și consolideze suveranitatea asupra Dobrogei de Sud și prin anumite strategii de politică externă vizând neutralizarea revizionismului bulgar în Balcani, fără a exclude posibilitatea unor înțelegeri româno-bulgare pe baza noului *statu-quo*-ului teritorial.

Una dintre primele alianțe românești interbelice a fost cea perfectată la Belgrad la 7 iunie 1921, purtând semnăturile lui Nikola Pašić și Take Ionescu, prim-ministru al Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor și, respectiv, ministrul de externe al României; Convenția de alianță defensivă bilaterală includea un preambul, șapte articole și protocolul B, prevăzând conlucrarea împotriva unui atac neprovocat al Ungariei sau Bulgariei și perfectarea ulterioară a unei convenții militare bilaterale⁸¹.

Experții militari români au luat în calcul în perioada interbelică diverse variante de acțiune ofensivă împotriva Bulgariei, ca reacție la o eventuală agresiune a acesteia din urmă asupra unui stat aliat cu România. Astfel, într-un proiect elaborat în cadrul Micii Antante în septembrie 1930, era susținută ideea ca, în caz de atac bulgar asupra Iugoslaviei, forțele românești să reacționeze printr-o contra

⁷⁸ A.M.N.R.– Dp.C.A.P., fond 5417–M. St. M. – Secția 3 Operații, dosar nr. crt. 1618/1939, f. 22.

⁷⁹ *Ibidem*, ff. 49–62.

⁸⁰ A.M.N.R.– Dp.C.A.P., fond 5417–M. St. M. – Secția 2 – Informații, dosar nr. crt. 825/1939, *passim*.

⁸¹ Alexandru Oșca, Gheorghe Nicolescu, *Criză în Balcani (1934–1939)? Tratatate, convenții militare și protocoale secrete*, Pitești, Editura Vlasie, 1994, p. 90–92.

lovitură în nord-vestul Bulgariei, astfel încât să poată conlucra eficient cu cele iugoslave⁸². În schimb, un proiect românesc de operațiuni elaborat în 1936, avea la bază premisa că „Văile Iskărului și Iantrei deschid căi de invazie naturale spre Sofia, respectiv Stara Zagora”, prevăzând „o progresiune prin Cadrilater, spre Sud-Vest”, care să faciliteze operațiunile de pe valea Iantrei, concepute ca independente de cele de pe Iskăr, din cauza distanței⁸³.

Evoluțiile internaționale din anii 1938–1940, îndeosebi cele din lunile ulterioare perfectării Pactului Ribbentrop-Molotov, au afectat grav securitatea statului român, pericolele la adresa integrității sale teritoriale crescând exponențial. După ocuparea Basarabiei și a altor teritorii românești de către URSS, la finele lui iunie 1940, singura speranță era câștigarea bunăvoinței Puterilor Axei. În acest scop, la 4 iulie 1940, a fost învestit un „guvern al disperării regale”, sub conducerea lui Ion Gigurtu (1886–1959, fiul generalului Petre Gigurtu), cu Mihail Manoilescu (1891–1950) la timona diplomației⁸⁴. Răspunsul german la propunerile precipitate ale regelui Carol al II-lea și ale guvernului său a fost însă unul rece și amenințător, orice apropiere bilaterală fiind categoric condiționată de „rezolvarea problemelor litigioase” ale României cu Ungaria și Bulgaria, altfel spus, de noi cesiuni teritoriale, de data aceasta în favoarea vecinilor revizionisti de la Vest și Sud⁸⁵. La 31 iulie 1940, de la Berlin a fost transmisă la București „recomandarea” categorică, exprimată în termeni imperativi și ultimativi, ca România să accepte principiul retrocedării integrale a Dobrogei de Sud și al revenirii graniței româno-bulgare pe aliniamentul din 1912⁸⁶. Pe aceeași lungime de undă se afla, nu întâmplător, întreaga presă centrală italiană din zilele imediat următoare⁸⁷.

În luna august 1940, în condițiile izolării depline a țării și ale amenințării cu dispariția ei de pe hartă, guvernul de la București au acceptat să înceapă tratativele cu Bulgaria, la Craiova, pe tema modalităților concrete de restituire a Cadrilaterului. De altfel, guvernul de la Sofia nici nu și-a trimis reprezentanții la Craiova, până nu a primit asigurări ferme că principiul retrocedării integrale a Dobrogei meridionale fusese deja acceptat ca bază de discuție⁸⁸. Practic, cedarea Cadrilaterului a constituit premisa tratativelor de la Craiova, și nu rezultatul acestora.

După unele încercări ale delegației românești de a obține câteva mici derogări de la principiul restituirii integrale a Dobrogei de Sud (privind mai puțin de 2% din suprafața teritoriului respectiv), la 21 august 1940, în cea de-a treia zi de discuții,

⁸² A.M.N.R.–Dp.C.A.P., fond 5418–M.St.M. – Secția 3 Operații, dosar nr. crt. 1313/1929, ff. 39–49.

⁸³ *Ibidem*, dosar nr. crt. 1471/1936, f. 8.

⁸⁴ *Istoria României în date...*, p. 446.

⁸⁵ *Istoria politicii externe în date...*, p. 325–326.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 326.

⁸⁷ A.M.N.R.–Dp.C.A.P., fond 2272 – Divizia 9 Infanterie, dosar nr. crt. 1542/1940, ff. 596–597, 616–617.

⁸⁸ G. Ungureanu, *Problema Cadrilaterului...*, p. 362–366.

partea română a renunțat la absolut orice fel de obiecții și propuneri în acest sens⁸⁹. La 22 august, au putut fi consemnate unele momente de destindere și curtoazie, constând în vizita delegației oficiale bulgare prin împrejurimile Craiovei, în paralel cu excursia jurnaliștilor bulgari în localitatea Dioști, arondată la acea vreme județului Romanați, unde regimul carlist construisese un sat-model⁹⁰.

În urma eșuării negocierilor directe româno-ungare de la Turnu-Severin și în contextul mișcărilor de trupe sovietice din Ucraina și Basarabia, Hitler a luat hotărârea să „rezolve” imediat problemele teritoriale din sud-estul Europei, prin cunoscutul Dictat de la Viena. Cu acest prilej, Mihail Manoilescu a înmănat, la 29 august lui Ribbentrop și Ciano câte o scrisoare cu următorul conținut identic: „Am onoarea să vă informez că guvernul regal al României și guvernul regal al Bulgariei, au căzut de acord, în principiu, asupra chestiunii referitoare la cedarea Dobrogei de Sud, în spiritul recomandărilor *Führer*-ului și ale Ducelui, și că guvernul regal va face totul spre a aduce la îndeplinire acest acord, în cel mai scurt timp posibil”⁹¹. Așadar, cunoscutele garanții date de Germania și Italia României, la 30 august 1940, erau condiționate nu doar de pierderea Transilvaniei de Nord, ci și de retrocedarea Dobrogei meridionale.

Tratatul româno-bulgare de la Craiova nu au fost lipsite de momente dificile și chiar tensionate, îndeosebi în zilele imediat următoare Dictatului de la Viena, când intransigența și insistența negociatorilor bulgari au atins apogeul, pe fondul maximei izolării politico-militare a României. Întrucât delegații bulgari insistau, și după 1 septembrie, ca evacuarea Dobrogei de Sud să se facă simultan cu cea a Ardealului de Nord, negocierile bilaterale ajunseseră într-un punct mort, ruperea lor părând iminentă, la 5–6 septembrie 1940⁹².

Varianta unei pătrunderi în forță a trupelor bulgare în Dobrogea de Sud era sprijinită, printre alții, și de către prim-ministrul Bogdan Filov și ministrul de externe Ivan V. Popov, însă net dezavuată de către abilul rege Boris al III-lea, care a temperat elanurile ofensive ale celor doi și a reiterat, prin canale diplomatice, apelul către Puterile Axei de a sprijini Bulgaria până la capăt, pentru redobândirea promptă și integrală a teritoriului dobrogean pierdut în 1913⁹³. Nemulțumit de asperitățile ivite în cadrul negocierilor româno-bulgare, la 5 septembrie 1940, Joachim von Ribbentrop i-a cerut ministrului german la București, Wilhelm Fabricius, să verifice dacă tratativele de la Craiova se aflau în impas, caz în care acesta din urmă ar fi avut misiunea de a-l contacta pe noul șef al guvernului român, generalul Ion Antonescu, și de a-i atrage atenția asupra angajamentelor asumate de

⁸⁹ *Ibidem*, p. 369–370.

⁹⁰ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond *Direcția Generală a Poliției*, dosar 225/1937, f. 24.

⁹¹ *Ibidem*, f. 110.

⁹² A.M.N.R.–Dp.C.A.P., fond 5417 – *M.St.M.* – *Secția 3 Operații*, dosar nr. crt. 1822/1940, ff. 53, 72, 83.

⁹³ Antonina Kuzmanova, *Ot Nioi do Kraiova. Văprosăt za Iujna Dobrudja v mejdunarodnite otnoșeniia (1919–1940)*, Sofia, Dărvjavno Izdatelstvo za Nauka i Izkustvo, 1989, p. 275.

România la 29/30 august 1940 în privința Dobrogei de Sud⁹⁴. În paralel, Germania și Italia au recomandat Bulgariei o anumită flexibilitate față de România, în chestiunile conexe cesiunii teritoriale propriu-zise⁹⁵.

În aceste condiții, bulgarii au revenit pe pozițiile de negociere anterioare lui 29/30 august 1940, iar M. Manoilescu i-a cerut lui Cretzianu să accepte condițiile bulgare pe plan financiar⁹⁶. În consecință, la 7 septembrie 1940, ora 15²⁰, Alexandru Cretzianu și H. G. Meitani, din partea României, respectiv Svetoslav Pomenov și Theokar Popazov, din partea Bulgariei, au semnat documentul rămas în istorie ca „Tratatul de la Craiova”⁹⁷. Acesta includea un preambul, șapte articole și mai multe anexe⁹⁸. În esență, documentul reglementa condițiile transferului de autoritate și suveranitate în Cadrilater, operațiune planificată pe patru etape, de-a lungul ultimei decade a lunii septembrie 1940, prevedea efectuarea unui schimb obligatoriu de populație, implicându-i pe etnicii bulgari din *Dobrogea Veche* și pe etnicii români din Dobrogea de Sud; Bulgaria se obliga să despăgubească România cu suma de 450 de milioane de leva sau 1 miliard de lei. Decretul de ratificare a Tratatului fost semnat de generalul Ion Antonescu, proaspătul „Conducător al Statului” român, la 10 septembrie 1940, fiind publicat, două zile mai târziu, împreună cu textul complet al Tratatului, în „Monitorul Oficial”⁹⁹.

Astfel, la 63 de ani după ce, în sudul dunărean al Olteniei începuse implicarea directă a României într-un război la finalul căruia avea să apară așa-numita „problemă dobrogeană”, tot în Oltenia, nu departe de cursul Dunării, era încheiat un tratat româno-bulgar care consfințea în mod definitiv divizarea Dobrogei istorice între România și Bulgaria și consolida linia de frontieră, care existase și în perioada 1878/1880–1913, printr-un schimb de populație.

Dincolo de această coincidență istorică, putem concluziona că, atât în perioada anterioară obținerii Dobrogei de Sud de către România (1913), cât și ulterior, în anii interbelici, viziunea militară românească privind apărarea *Dobrogei Vechi* (județele Constanța și Tulcea) contra unui eventual atac bulgar a fost dominată de ideea inter-dependenței strategice dintre Oltenia și zona din județul Constanța situată la sud de linia Cernavodă-Constanța. În majoritatea planurilor de campanie și a ipotezelor de război românești contra Bulgariei, Olteniei i se rezerva un rol-cheie, acela de zonă de inițiere a unui atac sau contraatac cu direcția Sofia, în paralel cu apărarea Dobrogei pe linii defensive succesive situate în sudul

⁹⁴ *Izvori za Istorija na Dobrudža*, Tom 2 (1919–1941), săstaviteli: Petăr Todorov, Kosio Penčikov, Marin Tučov, Stela Izvorska, Antonina Kuzmanova, Sofia, Izdatelstvo na Bălgarskata Akademiia na Naukite, 1993, *vtora čast (1932–1941)*, doc. 81, p. 400–401.

⁹⁵ A. Kuzmanova, *op.cit.*, p. 275–276.

⁹⁶ Aurel Preda Mătăsaru, *Tratatul de la 7 septembrie 1940, încheiat de România și Bulgaria*, București, Editura Lumina Lex, 2004, p. 90–91.

⁹⁷ A.M.N.R. – Dp.C.A.P., fond 5417 – *M.St.M. – Secția 3 Operații*, dosar nr. crt. 1822/1940, ff. 109–110.

⁹⁸ „Monitorul Oficial”, anul LVIII, nr. 212/12 septembrie 1940, p. 7–24 (5351–5368).

⁹⁹ *Ibidem*, p. 7/5351.

județului Constanța, până la aliniamentul strategic Cernavodă–Constanța. Și în scurta campanie ofensivă a trupelor române contra Bulgariei, din vara anului 1913, grosul forțelor operative a fost concentrat în sudul Olteniei și sud-vestul Munteniei. În campania defensivă din toamna anului 1916, pierderea liniei Cernavodă–Constanța a permis inamicului de atunci să efectueze debarcarea la Zimnicea, ceea ce a grăbit retragerea trupelor românești din Oltenia și vestul Munteniei. De asemenea, Oltenia, bastion al românismului, dar, totodată, provincie mai slab dezvoltată, afectată de suprapopulare agricolă și de polarizare funciară, a reprezentat unul dintre rezervoarele demografice pentru colonizarea și românizarea *Dobrogei Vechi*, după 1878, ca și pentru încercarea de colonizare a Dobrogei de Sud, după dobândirea acestui teritoriu, la finalul războaielor balcanice.

Bibliografie

Surse inedite

- Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond *Direcția Generală a Poliției*, dosar 225/1937.
- A.M.N.R – Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache” Pitești, fond 2272 – *Divizia 9 Infanterie*, dosar nr. crt. 1542/1940.
- A.M.N.R – Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache” Pitești, fond 5417 – *M.St.M. – Secția 3 Operații*, dosar nr. crt. 1822/1940; dosar nr. crt. 1618/1939.
- A.M.N.R – Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache” Pitești, fond 5417 *M. St. M. – Secția 2 Informații*, dosar nr. crt. 758/1937; dosar nr. crt. 825/1939.
- A.M.N.R – Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache” Pitești, fond 5418 *M. St. M. – Secția 3 Operații*, dosar nr. crt. 1471/1936; dosar nr. crt. 1313/1929.
- A.M.N.R – Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache” Pitești fond 5445 – *M.St.M. – Studii istorice*, dosar nr. crt. 67/1913.

Lucrări generale, studii și articole

- Adâniloae, Nichita, *România independentă*, în *Istoria românilor* (tratat academic), vol. VII, T1, *Constituirea României Moderne (1821–1878)*, coord.: acad. Dan Berindei, ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Enciclopedică, 2015.
- Andrei, Ion Gabriel, *Revendicări sârbe și iugoslave asupra Banatului românesc*, în „Magazin istoric”, LII, nr. 8 (629)/august 2019.
- Bărbulescu, Constantin, *România medicilor. Medici, țărani și igienă rurală în România de la 1860 la 1910*, București, Editura Humanitas, 2015.
- Boia, Lucian, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, Editura Humanitas, 1997.
- Boia, Lucia, *România, țară de frontieră a Europei*, București, Editura Humanitas, 2002.

- Constantiniu, Florin, *O istorie sinceră a poporului român*, ediția a III-a revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic, 2002.
- Damean, Sorin Liviu, *România și Congresul de Pace de la Berlin (1878)*, București, Editura Mica Valahie, 2011.
- Donat, Ion, *Datele principale din istoria Olteniei până la anul 1600*, în vol. *Oltenia*, editat de Fundația „Regele Mihai I”, Craiova, Editura Ramuri, 1943.
- *Enciclopedia României* (coord. Dimitrie Gusti), vol. I – *Statul*, București, Imprimeria Națională, 1938.
- Gheorghiev, Veličko, Trifonov, Staiko (săstaviteli), *Istoriia na Bălgarite (1878–1944) v dokumenti*, Tom I, 1878–1912, Sofiia, Prosveta, 1996.
- Golopenția, Anton, *Funcțiunea economică a Dobrogei de Sud*, în „Timocul”, București, VI, nr. 5–8 (mai–august)/1939.
- Keith Hitchins, *România (1866–1947)*, ediția a III-a revăzută și adăugită, traducere de George G. Potra și Delia Răzdolescu, București, Editura Humanitas, 2004.
- Kuzmanova, Antonina, *Ot Nioi do Kraiova. Văprosăt za Iujna Dobrudja v mejdunarodnite otnoșeniia (1919–1940)*, Sofiia, Dăržavno Izdatelstvo za Nauka i Izkustvo, 1989, p. 275.
- Limona, Răzvan, *Populația Dobrogei în perioada interbelică*, București, Editura Semănătorul, august 2009, ediție on-line, text disponibil pe siteul <https://tulcealibrary.ro>, accesat la data de 18.03. 2023.
- Iacob, Gheorghe, *Repere ale evoluției economice*, în *Istoria românilor* (tratat academic), vol. VII, Tom. 2, *De la Independență la Marea Unire (1878–1918)*, coord.: acad. Gheorghe Platon, București, Editura Enciclopedică, 2003.
- Ionescu, Toma, *Asupra proprietăților și colonizărilor din Dobrogea*, în vol. *Dobrogea – 50 de ani de viață românească (1878–1928)*, director: Constantin Brătescu, secretar: I. Georgescu, București, Editura Cultura Națională, 1928.
- Iordan, Constantin, *Dobrogea (1878–1940) în istoriografia bulgară post-comunistă*, București, Editura Academiei Române, 2013.
- Iordache, Constantin, *Rumînskata Kaliforniia: integrirano na Severna Dobrudja v Rumîniia (1878–1913)*, în „Istoričeski Pregled”, Sofiia, 57, nr. 3–4/2001.
- *Istoria militară a poporului român*, VI, București, Editura Militară, 1989.
- *Istoria politicii externe românești în date*, coord: Ion Calafeteanu, București, Editura Enciclopedică, 2003.
- *Istoria României în date*, coord.: acad. Dinu C. Giurescu, ediția a III-a, revăzută și adăugită, București, Editura Enciclopedică, 2010.
- *Izvori za Istoriia na Dobrudja*, Tom 2 (1919–1941), săstaviteli: Petăr Todorov, Kosio Penčikov, Marin Țuțov, Stela Izvorska, A.ntonina Kuzmanova, Sofiia, Izdatelstvo na Bălgarskata Akademiia na Naukite, 1993, *vtora čast (1932–1941)*, doc. 81, p. 400–401.
- Mătăsaru, Aurel Preda, *Tratatul de la 7 septembrie 1940, încheiat de România și Bulgaria*, București, Editura Lumina Lex, 2004.
- Negoită, Cătălin, *Țara uitată. Cadrilaterul în timpul administrației românești (1913–1940)*, Craiova, Editura „Scrisul românesc”, 2008.
- Niculae, Daniel Silviu, *Proiecte și planuri ale Marelui Stat Major român pentru contracararea unui atac din partea Bulgariei (1913–1916)*, în vol. *Dunărea și*

- Marea Neagră în spațiul euro-asiatic. Istorie, relații politice și diplomație*, X, Constanța, Editura Muzeului Militar al Marinei Române, 2022.
- Oșca, Alexandru, Nicolescu, Gheorghe, *Criză în Balcani (1934–1939)? Tratat, convenții militare și protocoale secrete*, Pitești, Editura Vlasie, 1994.
  - Otu, Petre, *Bulgaria în planurile de campanie ale armatei române din anii 1912–1916*, în vol. *Români și Bulgari, provocările unei vecinătăți*, București, Editura Cartea Universitară, 2007.
  - Otu, Petre, *România în Primul Război Mondial. Criza balcanică (1912–1914)*, București, Editura Litera, 2017.
  - Pavlowitch, Stevan K., *Istoria Balcanilor (1804–1945)*, traducere de Andreea Doica, Iași, Editura Polirom, 2002.
  - Popa, Mircea N., *Primul Război Mondial (1914–1918)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979.
  - Popoiu, Paulina, *Antropologia habitatului în Dobrogea*, București, Editura Oscar Print, 2001.
  - Rădulescu, Adrian, Bitoleanu, Ion, *Istoria Dobrogei*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Constanța, Editura EX PONTO, 1998.
  - *România în anii Primului Război Mondial*, București, Editura Militară, 1987.
  - Stănciugel, Robert, Bălașa, Liliana Monica, *Dobrogea în secolele VII–XIX. Evoluție istorică*, București, Editura D.C. Promotions, 2005.
  - Slavoljub, Gacović, *De la cetățenii romani la populația română în zona Timocului (sec. I–XIV)*, traducere din limba sârbă de Tiberius Constantin Puiu, București, Editura Etnologică, 2014.
  - Stoenescu, Alex Mihai, *Istoria Olteniei*, București, Editura Rao, 2015.
  - Tomescu, Mircea, *Personalitatea militară a Olteniei*, în vol. *Oltenia...*, p.39.
  - Tașev, Tašo V., *Ministrice na Bălgarija (1878–1999). Enĭklopedičen spravocnik*, otgovoren redaktor: Gheorghî Markov, Sofiia, Akademično Izdatelstvo „Profesor Marin Drinov”, Izdatelstvo na Ministerstvo na Otbranata „Sv. Gheorghî Pobedonoset”, 1999.
  - Torrey, Glenn E., *România în Primul Război Mondial*, București, traducere din limba engleză de Dan Criste, Editura Meteor Publishing, 2014.
  - Trifonov, Staiko, *Dobrudžanskijat văpros (1878–1944)*, în *Novi očerci po bălgarskata istorija (1878–1948)*, săstavitel: Mariia Radeva, Sofiia, f.a., f. ed., p. 191.
  - Ungureanu, George, *Problema Cadrilaterului în contextul relațiilor româno-bulgare (1919–1940)*, Brăila, Editura Istros, 2009.
  - Ungureanu, George, *Diplomația rusă și diferendul teritorial româno-bulgar (1912–1913)*, în „Revista de Istorie Militară”, nr. 3–4 (137–138)/2013.
  - Zbucnea, Gheorghe, *Românii timoceni*, în „Dosarele istoriei”, III, nr. 6(22)/1998, *Românii de lângă România*.

Periodice

- „Monitorul Oficial”, anul LVIII, nr. 212/12 septembrie 1940, p. 7–24 (5351–5368).